

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM 2019. ÉVI KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI KUTATÁSAI

Pátkai Ádám Sándor

Laczkó Dezső Múzeum

A 2018-as után ismét intenzív évet zárt a Laczkó Dezső Múzeum, ugyan középkorral foglalkozó régész munkatársa továbbra is csak jelen sorok írója volt. A középkor tekintetében a múzeumnak ismét volt nagyberuházáshoz kapcsolódó feltárása, valamint tervátatása, de kisebb régészeti megfigyelésekhez kapcsolódva is szép eredmények születtek, melyekben sok esetben a múzeum teljes állománya részt vett, Péterváry Tamás, Győrffy-Villám Zsombor, Kasza Katalin és Pálffy Sándor. Az őszi folyamán Veszprémben került megrendezésre a Fiala Középkorosi Régészek XI. Konferenciája, amely korunk egyik legfontosabb éves találkozója a középkorral foglalkozó régészeknek. Ezen az alkalmon több mint 100 részt-vevő, két és fél napon keresztül mintegy 50 előadás hangzott el.

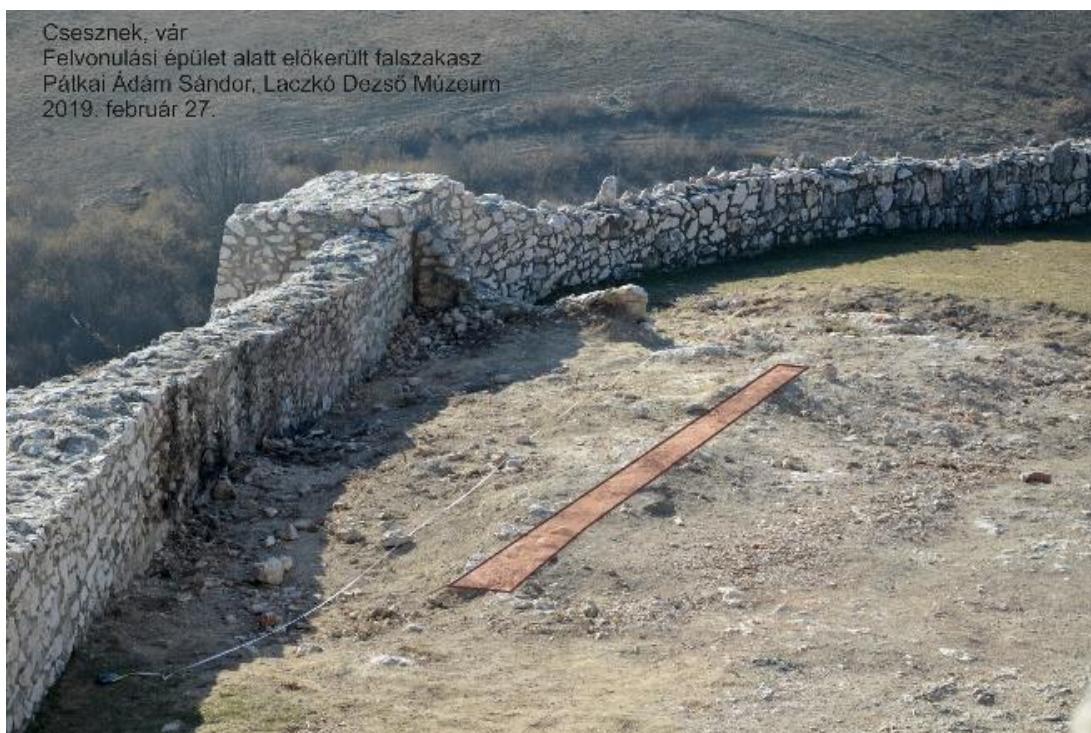
Intenzívnek nevezhetők az önkéntes fémkeresős kutatások a múzeum berkeiben, egyre rendezettebb és eredményesebb kutatásokat tartunk már számon. A közösségi régészet megjelenik önálló kutatások formájában, hétfévente, de a mindennapi munkánkhoz, és a nagyberuházásokhoz kapcsolódóan is elengedhetetlennek bizonyulnak önkénteseink.

Külső intézmények vezetésével került sor két feltárássra. Az egyik, a már évek óta folyó, Bánd–Essegvár kutatása, melyet egykori kollégánk Nagy Szabolcs Balázs vezetett az ELTE hallgatóival. A másik feltárást Veszprém–Nyilasok lelőhelyen végezte a kecskeméti Katona József Múzeum kollektívája Lukács Nikoletta vezetésével.

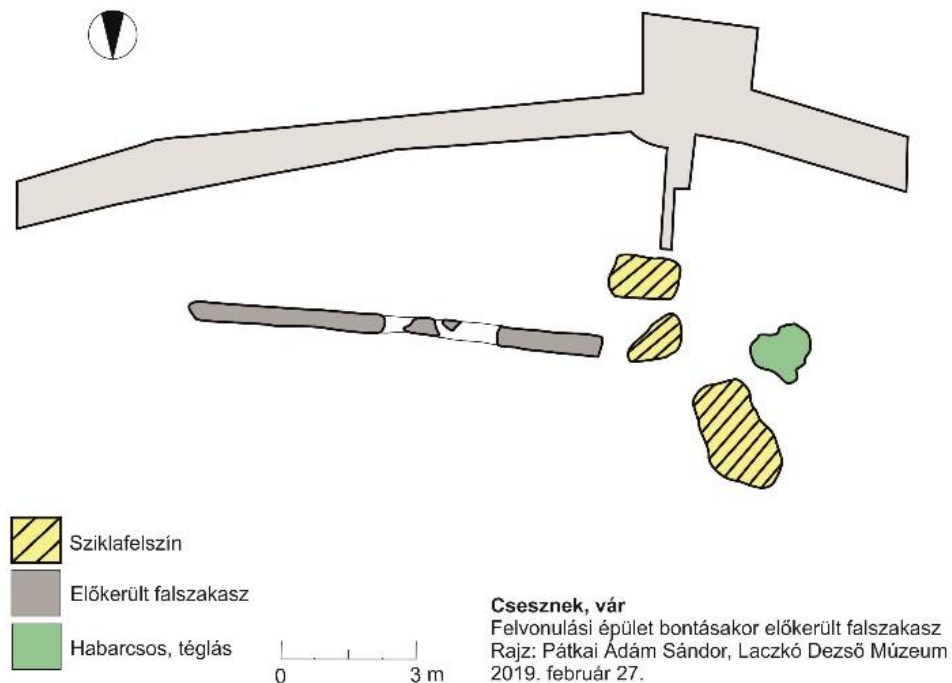
Régészeti megfigyelések középkori eredményei

Csesznek, vár

Pátkai Ádám Sándor – Kasza Katalin

I. ábra: A várban előkerült fal helyzete

2. ábra: A várban előkerült fal felmérése

A régészeti megfigyelés a cseszneki várban egykor állt felvonulási épület bontásához kapcsolódott, melynek eredményeként egy feltehetően középkori falszakasz került elő. A falszakasz földfelszín fölötti, a vár védművéhez szervesen csatlakozó, középkori falként határozható meg.

Szigliget, vár – Győrffy-Villám Zsombor

A várban Győrffy-Villám Zsombor helyszíni vezetésével folyt a megfigyelés keretében végzett feltárás. Az alsó vár területén a kapu mellé terveztek új vizesblokkot, illetve kiszolgáló épületet, ennek helyén több rétegben sikerült késő középkori, kora újkor leletanyagot feltárni, valamint feltehetően egy könnyűszerkezetes épület maradványait.

3. ábra: Szigliget, a feltárt rétegsorok metszete (Győrffy-Villám Zsombor fotója)

Pápa, Bástya u. 28., nyugati nagy bástya – Pátkai Ádám Sándor

A régészeti megfigyelés lakóház építéséhez kapcsolódott. A terület az egykori pápai városfal nyugati szakaszától (a nyugati nagy bástyában) délre található. A telek nyugati hátsó részén lévő korábbi pince boltozata lebontásra került. Feltehetően a pince kora újkori eredetű, több építési periódus látható a falszövetben.

4. ábra: Pápa Bástya u. 28. telkén található kora újkori pince
 Több négyzetméternyi felület fekete-foltos, kormos, mely egykori leégését, pusztulását jelzi. A pincétől keletre, a városfaltól távolodva, 16-17. századi, faszenes agyagos rétegsorok kerültek elő, melyben 2 járószint volt elkülöníthető. A kutatás nehézségét jelentette, hogy a korábbi épület aljzatbetonja

fedte a területet, így rábontásra semmi lehetőségünk nem volt. A leletanyag főként háztartási kerámia és állatcsont volt. Két téglából készült fal is előkerült, mely talán 19. századi épület maradványa lehet.

5. ábra: A telken található 19. századi épület, a kora újkori rétegsorokkal

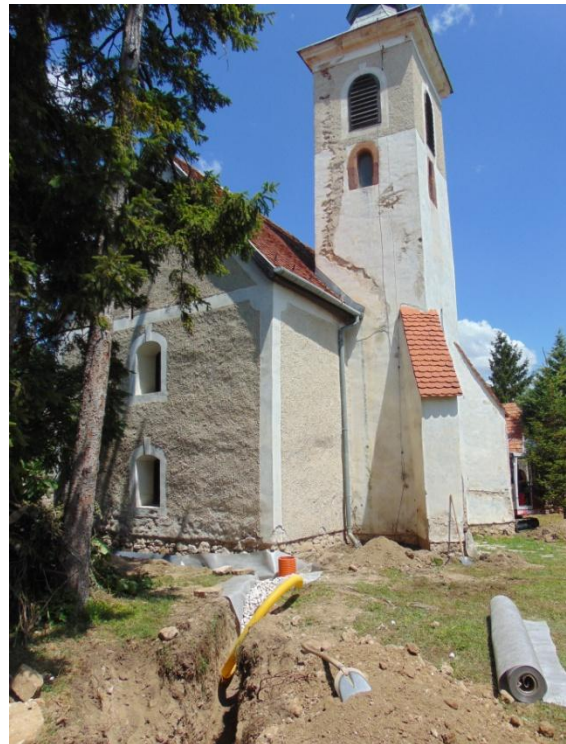
A megfigyelés során 16–17. századi, a városfalon belüli, feltehetően egy udvarhoz tartozó rétegeket tártunk fel, melyek a pincével kiegészítve hozzájárulnak a bástya kiterjedésének megismeréséhez, a belső rendszerének, valamint az azt belülről övező telekrendszernek az értékeléséhez.

Balatonszőlős, református templom Kasza Katalin-Pálffy Sándor

A templom körüli vízelvezető építésének régészeti megfigyelését Kasza Katalin és Pálffy Sándor látták el. A templom alapfalait 40 cm szélességben 60–70 cm-es mélységben ásták körbe. Innen habarcsos kövek, téglatörmelék és köves világosszürke talaj került ki. Az északi oldalon a fal síkjától eltérően egy 50 cm hosszú szakaszon egyenetlen alapozási kiugrás vált láthatóvá. Ugyanígy a jelenlegi fal síkjától eltérő alapozási kiugrás 40 cm hosszan a nyugati oldalon is felszínre került. Az árok

kidobott földjében egész a délnyugati sarokig nem volt régészeti jelenség. A délnyugati saroktól kiindulva 480 cm hosszan egy 1m x 1m-es derítógödörhöz vezettek árkot, mélysége 115 cm volt. Ennek aljában egységes mézsréteg vált láthatóvá. A mézsréteg feletti betöltés habarcsos kő, kerámia, üveg és téglatörmelék volt.

A kapu bejáratától déli irányban szintén egy árkot ástak ki egy a déli oldalon elhelyezett újabb derítő gödörhöz. Ennek az ároknak a közepe táján a kapu sarkától 380 cm-re egy barnás feltöltésben (-70 cm mélységben) embercsontok, (bolygatott, másodlagos helyzetben,) kerültek elő. Legalább egy gyermek koponya csont, gyermek lapocka, egy idősebb egyén sípcsont és felkarcsont töredéke.

6. ábra: A balatonszőlősi református templomnál végzett földmunka (fotó: Pálffy-Kasza)

Noszlop, református templom – Pátkai Ádám Sándor

A negatív eredménnyel járó megfigyelés ideje alatt a középkori eredetű templom vizsgálata során sikerült felfedezni a délkeleti ablaknál, egy feltehetően a barokk átépítést megelőző, egy darabból faragott élszedett könyöklőt, mely kitűnik a többi ablak közül, azok ugyanis betonból öntött párkánnyal rendelkeznek.

7. ábra: A noszlyi református templom északkeleti ablakánál található élszedett profilú könyöklő

Sóly, református templom – Pátkai Ádám Sándor - Györffy-Villám Zsombor

A sólyi református templomban az elmúlt években nagy léptékű felújítási és restaurátori munka zajlott. Ezt a munkát Répássy Viktor okl. festő-restaurátor művész végezte el. A templombelső a korábbi 19. századi berendezés mellé visszakarta régi kazettás mennyezetét, valamint a szentélyben a festett korlátokat. A falakon történt kutatások során előkerültek falfestmény és ablakmaradványok, valamint az egykori szentségtartó is. A munkálatok során a régi szószék is lebontásra került, melynek szerves része volt egy nagyméretű malomkő is. Ennek helyére került egy 18. századi jelleget viselő fából készült szószékkosár. Helyén a padló megbontása is szükséges volt, ahol előkerült a szószék kőből és habarcsból épített alapozása. Ennek alakja szabálytalan, mérete: 80x80 cm. Az alapozás közepén egy ovális, padkás mélyedés (mélysége: 50 cm, átmérője 23 cm) volt látható, mely a szószék központi fa oszlopának helye volt. Ez alapján rekonstruálható egy középszlopos fa lábon álló szószékkosár.

8. ábra: A sólyi református templom szószékének alapozása

Tótvázsony, református templom – Pátkai Ádám Sándor-Kasza Katalin

A barokk templom körbeásása történt meg, dréncsövezés miatt. Ennek eredményeként a teljes templom körül mintegy 60 cm széles, kb. 70 cm mélységű árkot ástak. A mai templom észak-déli tengelyben áll. A déli és nyugati oldalon teljesen barokk alapozás látható, melyen a felmenő falban található kváderszerű falazás – valójában hasított mészkő.

A nyugati oldal közepétől kelet felé az alapozás szabálytalanul kiugró, itt a fal alapanyaga is átalakul. Ugyanígy látszik a keleti oldal nyugati fele is, mintegy 10 méter hosszúságban. A keleti oldalt kitisztítottuk, melynek eredményeként a középkori templom alapozását, felmenő részének 4 téglasorát tudtuk meghatározni, valamint egy külső vakolatmaradványt is sikerült megfigyelnünk.

Az alapozás a templomon kívül folytatódik keleti irányban, így a középkori templom feltételezett szentélyzáródása is megfigyelhető volt. A betöltésből középkori csontmaradványt találtunk, melyet a helyszínen hagytunk, hogy eredeti helyére visszatemessék.

9. ábra: A tótvázsonyi református templom alapozásánál látható középkori téglafal

10. A tótvázsonyi református templom alapozásánál látható vakolatmaradvány

Tervásatás

Badacsonytomaj Klastromkút lelőhelyen
– Pátkai Ádám Sándor

2019. március 18–24. között került sor a badacsonyi Szent Imrének szentelt pálos kolostor hitelesítő tervásatására a Laczkó Dezső Múzeum munkatársai és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatóinak együttműködésével, a Magyar Turisztikai Ügynökség finanszírozásával. A hét napon át zajló feltárás célja a Szent Imre- kolostor lokalizálása volt.

A kolostor először a kutatástörténetben 1851-ben szerepel, majd Ádám Iván az 1888-as Archeológiai Értesítőben közölte a kolostor maradványainak leírását, illetve „ásatásának” eredményeit, melyet „egy-két kapavágással” támasztott alá. Ez alapján félköríves szentélyzáródással, előre tolt nyugati és északi szárnyal rendelkező kolostort talált, rendkívül szerény minőségben elkészített falakkal. Eredményei és leírása szerint sárga

agyag-alapozású volt az épület, melynek talán faszerkezetű felmenő részei lehettek.

Az ő leírása alapján készített alaprajzot Guzsik Tamás és Fehérváry Rudolf, melyet 1977-es munkájukban közöltek. Ezt az alaprajzot helyezték el a Badacsony hegyén található, Klastromkút közelében fekvő platóra, melynek felszíni formái alapján történt a lokalizálás.

A hegyoldalban, illetve a Klastromkút forrás alatt található széles platón épült fel a Felső-Kolónia elnevezésű munkatábor, mely a Badacsony keleti oldalán található bazaltbányához kapcsolódik. Ez a bánya már 1903-tól kezdve pusztította a területet, elbontva nagy területeket, illetve mesterségesen deponáló helyeket hozva létre. A helyiek gyakori elmondása szerint az egyik ilyen depó alatt van a kolostor, ezért annak felkutatása szinte lehetetlen. Ez a szakmában is elterjedt, talán ezért is történt, hogy még sosem próbálták Ádám Iván óta feltárással keresni a kolostor helyét.

11. ábra: A Badacsonyon nyitott 4. számú kutatóárkunk

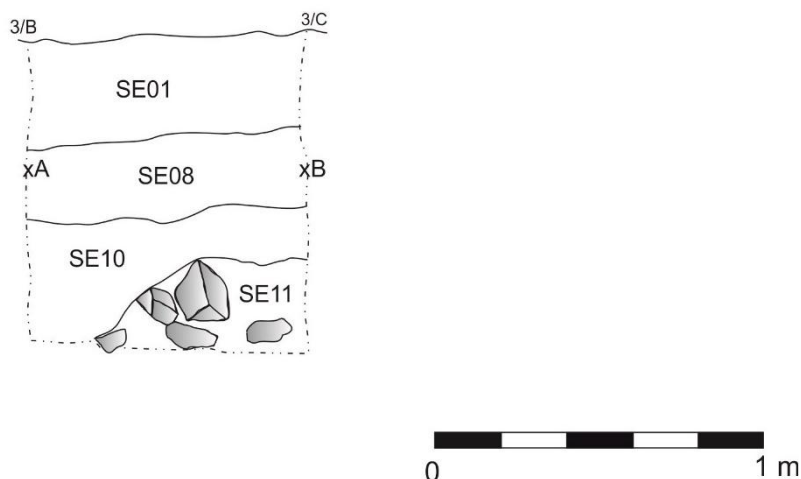
A helyszíni bejárások alapján egy új lelőhelyet azonosítottunk a Felső-Kolónia területén, a Kolónia-forrás környezetében. Innen már a

felszínen is több zacskónyi Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk, mely területen a feltárás során 3 árkot is húztunk, a terület hitelesítése

céljából. Az ásatás eredményeként elmondható, hogy a megkutatott területre a kerámiák vsz. csupán erózió, vagy planirozás eredményeként, mesterségesen kerülhettek, ugyanis 40–50 cm mélységben, a barna

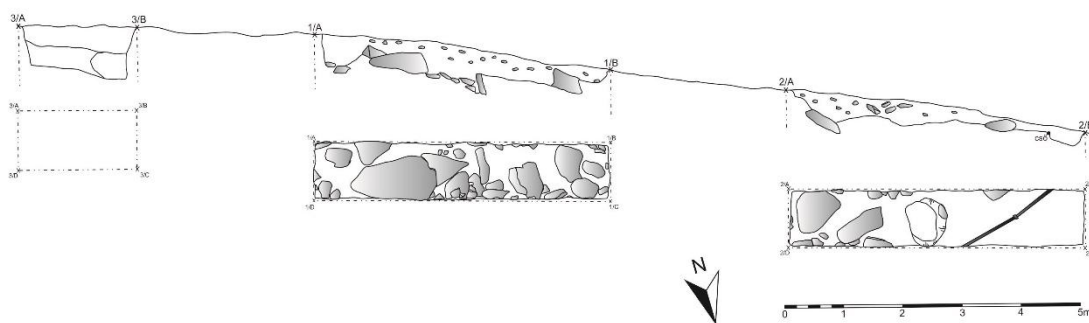
humuszos erdőtalaj alatt sem sikerült semmiféle objektumot feltárni. Az egyetlen intakt rétegből (mely vöröses színű lávatörmelékben található agyagos réteggént jelentkezett) korábbi, feltehetően őskori leletanyag került elő.

Badacsonytomaj Klastromkút
3. szelvény nyugati metszet 1:20
2019.03.24.

12. ábra: A 3. szelvény nyugati metszetének rajza

Badacsonytomaj Klastromkút
1-2-3. szelvény déli metszet és felszín 1:20
2019.03.23.

13. ábra: Az 1-2-3. szelvények metszet,- és felszínrajza

Az Ádám Iván-féle leírás alapján a Magyar Turisztikai Ügynökség munkatársai által felmért területen további 3 szelvényt nyitottunk, melyekből leletanyagot nem sikerült találnunk. Itt először talajradar segítségével vizsgáltuk a területet, mely alapján lineáris objektumok látszódtak, ezek olyan sárga agyagos konstrukciók voltak, mely akár azonosítható lehetne az Ádám Iván által leírt rétegekkel. Azonban mivel semmi leletanyag

nem került elő, így nem lehet egyértelműen meghatározni a kolostor helyszínét továbbra sem.

Az ásatás során végeztünk földradaros mérést is, melyhez a technikai háttérrel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete és a PPKE BTK Térinformatikai Laboratóriuma biztosította.

A hagyományos dokumentálási módszerek mellett a Photo 3D módszerét is alkalmaztuk.

Szinte az ásátás teljes időtartama alatt jelen volt fémkeresős kutató, vagy fémkereső, azonban a terület rendkívüli szennyezettsége miatt nem került elő érdemben tárgyalható fémanyag.

A feltárás alapvetően negatív eredménye mellett olyan Árpád-korinak meghatározható

kerámiaanyagot sikerült gyűjtenünk, amely egyértelműen a környezet (Kolónia-forrás) Árpád-kori emberi használatának nyomait tükrözi. Ez még nem elég ahhoz, hogy esetleges telepet, vagy magát a kolostort lokalizáljuk, azonban további kutatások alapjául szolgálhat.

Megelőző feltárások

Pápa-Uradalmi birtok II. – Pátkai Ádám Sándor

A 83-as sz. főút új nyomvonalán.

14. ábra: A 85855-ös számú lelőhelyen feltárt terület légifotója

Általánosan elmondható, hogy a Pápa, Uradalmi birtok II. lelőhely fő régészeti korszaka az Árpád-kor igen korai szakaszára tehető. Emellett szórványosan előfordul kis mennyiségű őskori, főleg bronzkori leletanyaggal keltezhető objektum is.

15. ábra: Hugó/II. Lothár ezüstpénze az előkerülés állapotában, rajta 3 lyuk látható

A legjelentősebb Árpád-kori objektumok összesítő értékelése alapján nagyállattartó, ún. kalandozásokban részt vett magyarok lakhelyeként értékelhetjük a területet. Ennek tárgyi emléke egy 930–40-es évekre tehető, itáliai (Hugó/II. Lothár) ezüstpénz és egy páncéltörő nyílhegy.

Az állattartásra utal a 4 db meghatározható nagyméretű, szabályos négyzetes alakú karám. Összesen két darab, az Árpád-kori törvényekben gunyhó/kunyhóként megnevezett épületet, két tűzhelyet, valamint 2 nagyméretű fabéléssel rendelkező kutat tártunk fel. A két épület az SE123 és SE124 számot kapták. Az SE123-as számú foltból Árpád-kori cserépbogrács, fazék, olvadék töredékek kerültek elő.

16. ábra: Válogatás a lelőhelyen feltárt leletekből, fazék, cserépbogrács, fenékbélyeges töredéke

Az építmény nagyon sekély, betöltésében sok paticstörredék is található. Az észak-déli tengelyének északi részén nagyméretű oszlophely található. Ebben 1 db kő volt, alatta vasércszerű képződmény. Mivel több oszlophely, illetve lemélyítés nyoma nem látható, ezért egy oszlopos kör alakú épületként lehet meghatározni a házat. Déli oldalán a kemence sütőfelülete is előkerült. Erről kiderült, hogy boltozata vagy más fedett teteje nem is lehetett, ugyanis kör alakú, melynek csupán a közepén található egyértelmű, vörösre égett sütőfelület. Ez alapján olyan nyitott bográcsozóhelyként határozható meg, amelynek közepén mélyített sütő, azaz égetőfelület található. A kemence körül 3 apró elszíneződés volt, mely akár karólyukként, bográcstartóként is meghatározható. Ez teljesen összevág azzal, hogy a kör alakú házban nagy mennyiségben találtunk bográcstörredéket. A tanúfalak elbontásakor egy közepes megtartású páncéltörő nyílhegyet is sikerült találni.

17. ábra: Páncéltörő nyílhegy a 123-as számú feltárt házból

Az SE124-es ház más jellegű. Nincs nagyméretű oszlophelye, de nem is mélyül az alattajba. Tanúfalaiban látható volt kisméretű oszlophely, azonban eléggé hevenyészett közel földfelszíni épület lehetett. Ebből a foltból is nagy mennyiségű bogrács és fazéktörredék került elő, ez igazolhatja a földfelszín közeli épületként való meghatározását.

Az SE480 és SE481-es objektumok régészeti korból származó kutak. Egyikből (SE480) Árpád-kori kerámia került elő. Ez lehetett a korábbi, melynek betöltése egységes, így ez tervszerű megszüntetéssel, betemetéssel pusztulhatott el végleg. A másik, északabbra lévő, SE481 pedig pusztulási rétegekkel váltakozva alakította ki rétegsorát jelezve a lassú pusztulást. Sikerült megállapítani a szerkezetüket. Négy oldalból áll, mely oldalakat egymásba csapolt deszkákból építettek, a belső sarkokra pedig egy-egy, pár centiméter átmérőjű karót helyeztek, ezek közül egyik egyenesen elvágott, másik hegyesre faragott volt. A deszkák átlag szélessége 2–3 cm körül mozgott, hosszuk 60–80 cm, magasságuk 5–30 cm között váltakozik. A kutak alját, veszélyességük miatt (folyamatosan telítődött vízzel mindkét objektum) nem sikerült elérni, azonban az SE 480-ból sikerült 1 db Árpád-kori fazék alját töredékes állapotában megtalálnunk, már a

deszkákkal szegélyezett mélységből. Magasabban kevés Árpád-kori fazék- és bográcsöredék került elő.

18. ábra: Az Se 481-es számú kút feltárás után

Megjegyzendő, hogy az I-II. katonai felmérés, sőt a 19. század közepi kataszteri felmérés is ábrázol itt egy kutat. Feltételesen felmerül a kérdés, hogy az Árpád-kori kutak meddig lehettek használatban, illetve nyitva. Ebben a kérdésben nagy jelentősége lesz az időközben dendrokronológiai vizsgálatra küldött

daraboknak. A vizsgálatot Dr. Grynaeus András végzi.

Néhány Árpád-kori bográccsal és fazéktöredékekkel keltezett nagyméretű objektum is előkerült pl. SE200, amely a néprajzi szakirodalomban kopolyaként ismert. Ezek vsz. víztározó, itató jellegű objektumok lehetnek, melyek jól illeszkednek a karámok által meghatározható település szerkezetéhez. A terület tágabb környezetében található északra a Gerence-patak, ahol a középkor óta lakott Takácsi is elterül, délre pedig Pápa városa, ahonnan szintén ismert Árpád-kori falu, valamint a történetileg feltételezhető korai királyi udvarház, a területüktől körülbelül 4–5 kilométerre.

Takácsi-Nádas-dűlő – Sebestyén Noémi

A 83-as sz. főút új nyomvonalán.

Néhány Árpád-kori kerámiával, bográccsal keltezett objektum előkerült az említett lelőhelyen is, melyekhez gödrök és árkok voltak meghatározhatóak, egyéb konkrét jelenséget, mint az előzőekben részletezett lelőhelyen, nem lehetett meghatározni.

Új szerzeményi darabok

Kard

Civil felajánlásból érkezett múzeumunkba a képen látható 10. századra keltezhető egyenes, kétélű vaskard, mely a Bakonyban került elő.

19-20. ábra: 10. századi egyenes kétélű kard

13. századi limogesi kancsók

Veszprém határában, az Utak Mentén kutatási program keretében végzett fémkeresős kutatás során találta a 6 darabból álló tárgyegyüttes darabjait Dr. Molnár Miklós. A veszprémi kancsók feltehetően szentelt olaj, krizma tárolására szolgálhattak, esetleg a keresztelésnél használhatták. Ugyanilyen darab

eddig a csupán a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből volt ismert hazánkban.

A díszítésre jellemző az indamotívumok alkalmazása, illetve a körkörös díszsor. A kancsók dudorodó hasán két medallionban látható egy-egy arkangyal (talán Mihály és Gábor). A kancsók nagymértékű (mezőgazdasági) roncsolást szenvedtek, azonban így is pontosan mérhető és vizsgálható részletekkel rendelkeznek.

21. ábra: Az egyik kancsó, rajta arkangyal ábrázolásával